

„Kristietības principu realizācija: modernās zinātnes un sabiedrības rašanās priekšnoteikums”

Referāts

Cienījamie konferences dalībnieki, runājot par kristietības principiem un to realizāciju, es šeit nedomāju apzināt un konkretizēt kādus noteiktus šos principus, jeb mācības būtiskās nostādnes. Es vienkārši pieņemu, ka pastāv kāds principu kopums, kas atšķir kristietības iespējas veidot modernu zinātni un sabiedrību no citu reliģiju šādām iespējām. Izvēloties jēdzienus modernā zinātne un sabiedrība, es gribēju norobežoties no postmodernās zinātnes un sabiedrības analīzes gadījumā, ja lietu vienkāršāku apzīmējumu- „mūsdienu zinātnes un sabiedrības rašanās”. Tātad, lai mēs kopīgi varētu izsekot zinātnes un sabiedrības attīstības tēmai, aplūkosim to plašāka veidojuma – eiropeiskās vai kristīgās civilizācijas izveidošanās aspektā, tās ietvaros izsekosim arī pašas kristīgās ticības attīstībai, kas jebkurā vēsturiskā posmā tā vai citādi mijiedarbojas ar pašu zinātni un sabiedrību. Kā jau laika ziņā ierobežotā referātā, mēs nevarēsim atļauties pakavēties pie sīkākiem mūsu tēmu skarošiem skaidrojumiem. Tādēļ mana uzstāšanās būs visai shematiska un pievērsta tikai galvenajiem „ceļa stabiem” jeb marķieriem. Vēl gribu darīt zināmu, ka mans skatījums daudzējādā ziņā balstīts uz visai pazīstamā franču vēsturnieka, kulturologa Fernāna Brodela, latviešu filozofa Roberta Mūka, anglosakšu teologa Dž.Rdvarda Vīta, krievu reliģijas pētnieka Pāvela Gureviča u.c. atziņām.

Īpaši neiedziļinoties pašā civilizācijas jēdziena skaidrojumā, uzskatīsim, ka tā ir noteikta sabiedrības formācija ar šai sabiedrībai raksturīgu domāšanas un dzīves veidu. Šo sabiedrību determinē kādi ģeogrāfiski, klimatiski vai antropoloģiski faktori. Tomēr kā centrālais un noteicošais tās faktors tiek atzīta šīs sabiedrības locekļu psihe, viņu domāšanas instrumentārijs. Katrā laikmetā, kā uzskata Fernāns Brodels, sabiedriskās masas izstrādā noteiktus vadošos priekšstatus par apkārtējo pasauli un tos nosaka valdošā kolektīvā domāšana. Šī domāšana nosaka arī savstarpējās attiecības un iespaido sabiedrības procesus (9-52). Vēsturiski šīs sabiedrības psihe instrumentārijs tiek saistīts ar mitoloģiju vai jau attīstītākā formā ar reliģiju.

Runājot par Eiropas garīgo dzīvi var konstatēt, ka tā norit zem pārmaiņu zīmes labākas pasaules kārtības meklējumos, ar krasām pārmaiņām, straujiem lēcieniem un vētrām. Tomēr šie notikumi nedrīkst traucēt saskatīt Eiropas garīgo un civilizāciju veidojošo procesu pārmantojamību (9-328). Morālās, reliģiozās un kulturālās vērtības, dzīves veids un

tradīcijas, visur bija līdzīgas, lūk, kāpēc pastāvēja vienota kristīgā pasaule, vienota civilizācija (Marks Bloks) (9-311). Kā uzskata Fernans Brodels, Rietumu *kristietība bija un paliek svarīgākā* eiropēiskās domas un pat racionālisma sastāvdaļa, kas radās no kristietības, kaut arī nostājās pret to. Visā Rietumu attīstības procesā kristietība palika šīs civilizācijas centrā, tā bija virzošais spēks pat tad, kad, kad tā centās atrauties no šīs civilizācijas. Mūsdienu eiropietis, caurmērā ateists, joprojām paliek kristīgās ētikas piekritējs un viņa uzvedības pamatos ir kristīgā tradīcija (9-328). Runājot par reliģijas, zinātnes un laicīgās sabiedriskās dzīves dialogu F.Brodels uzskata, ka tas nav ticis pārtraukts nevienu brīdi. Ka kristietība, kā rietumnieciskās dzīves pamatā esošā realitāte ir uzlikusi savu zīmogu, grib to viņi, vai ne, pat ateistiem. Ētiskās un uzvedības normas, attieksme pret dzīvību un nāvi, priekšstatiem par darbu, pūliņu vērtību, sievietes un bērna loma- viss tas šķiet tik tāls no kristietības jūtām, bet tai pašā laikā izriet no tām (9-53). Runājot tieši par zinātnes rašanos Brodels izvirza jautājumu: „kāpēc zinātnisko zināšanu attīstība viennozīmīgi realizējās tieši rietumu civilizācijas rāmjos?” (9-355) un papildina šīs zinātnes raksturojumu ar sinologa Džozefa Nidhema vārdiem: „Eiropa radīja ne kādu nebūt zinātni, bet pasaules zinātni” (9-355). Līdz ar to var jautāt, kādēļ zinātnes attīstība nerealizējās kādās daudz agrāk radušās civilizācijās?

Filozofs Roberts Mūks šai sakarā raksta „Nav taču noliedzams, ka sekulārisms dzimis un attīstījies nevis kādā no Austrumu civilizācijām, bet tieši Rietumu kristīgās kultūras augsnē. Vairāki domātāji ir pa svītrojuši, ka bībeliskais Dieva, cilvēka un pasaules skatījums gandrīz neizbēgami noved pie sekulārisma un ar to saistītās tehnoloģiskās civilizācijas uzplaukuma” (5-96). Interpretējot vēstures problēmu Paula Tiliha darbā Reliģija un kultūra R.Mūks raksta, ka Dieva valstības simbols dod iespēju uzlūkot vēsturi ne vien kā skatuvi uz kuras tiek izšķirts indivīda liktenis, bet arī kā radošu procesu, kas virzās pretim kaut kam pilnīgi jaunam un nebijušam un ko simbolizē „jaunas debesis un jauna zeme”. Šai sakarībā var uzskatīt, ka kristietībā mājā revolucionārs spēks, impulss virzienā uz radikālām pārmaiņām. Oficiālo baznīcu konservatīvās tendences nav spējušas šo impulsu nomākt, un galvenās Rietumu revolucionārās kustības – liberālisms (liberālisms), demokrātija un sociālisms- atrodas ideoloģiskos rados ar to. Tālāk R.Mūks skaidro, ka nekas tamlīdzīgs nav sastopams budismā, kura pamatnostāju raksturo griba nevis pārveidot realitāti, bet gan atbrīvoties no tās. Katrā ziņā izejot no nirvānas idejas, nav iespējams pieņemt, ka vēsturē var notikt kaut kas jauns, kaut kas tāds, kas novestu pie pastāvošās sabiedrības transformācijas (5-56). Savukārt darbā „Filozofija. Dvēsele- tilts starp Rietumu un Austrumu reliģijām” raksturojot hinduisma tradīciju R.Mūks secina, ka lai to īstenotu cilvēkam ir jāatsakās no materiālās pasaules

kārdinājumiem un jāpievēršas gara pasaulei. Šādā perspektīvā pasaule ir lamatas un delūzija un cilvēks nejutas aicināts radīt labāku pasauli vai nodibināt tādu iekārtu, kurā valdītu „taisnība un darbs” (6-82). Dzīve šajā pasaulē tāpēc nevar būt svarīga, un kultūrās (vai civilizācijās- Dz.E.B.) kurās dominē šāda negatīva attieksme, uzsvars uz sociālo taisnīgumu un tehnoloģisko progresu ir (daudz) mazāks nekā Rietumos (6-77).

Runājot par eiropēiskās zinātnes pamatiem, cits autors- Pavels Gurevičs saista tos ar neierobežotu racionālu un kritisku cilvēka personības aktivitāti, ar priekšstatu, ka attiecības starp subjektu un objektu var pastarpināt ar loģiskām un matemātiskām procedūrām u.t.l. Austrumnieku apziņā tāds priekšstats par zinātņi nav sastopams. P.Gurevičs pārstāsta arī amerikāņu kulturologa B.Nelsona viedokli, kurš konstatējis, ka Ķīna neskatoties uz savu visai augsto kultūras un tehnoloģijas līmeni...nav spējusi radīt neko līdzīgu racionālistiskajam un universālajam domāšanas stilam, kas (arīdzan iekļāvās) Jauno laiku zinātnes rašanās priekšnoteikumu (1-163).

Analizējot Indijas un Ķīnas civilizāciju pamatā atrodošos reliģiju būtību F.Brodels to atvedina uz nepārejošām šo reliģiju vērtībām un ar tām saistīto visas civilizācijas iekārtas nemainību. Šī īpašība raksturīga primitīvām kultūrām, kurās eksistences un domāšanas formas pilnībā un nepastarpināti saistītas ar pārdabisko. Pretstatā Rietumiem, kuri precīzi nodala cilvēcisko un dievišķo, Austrumi nepazīst šo atšķirību. Reliģiskais aspekts caurauž visas cilvēka dzīves formas (9-183).

Arī musulmaņu civilizācija ar islāma reliģisko sistēmu, kas (arī) saistīta gan ar jūdaismu, gan kristietību, gan arī ar faktu, ka šī civilizācija ietvēra sevī daudz vecāku civilizāciju imperatīvus, formas, institūtus, pieradumus un tradīcijas, nebija spējīga radīt neko līdzīgu Eiropas zinātņei un tehnoloģijai. Kopumā arī attiecībā uz islāmu un musulmāniskās civilizācijas īpatnībām var teikt to pašu ko attiecībā uz Austrumu civilizācijām kopumā, proti, islāms nešķiro to, kas attiecas uz garīgo (vai mūžīgo) un laicīgo. Islāmā reliģiskā dzīve vada jebkuru cilvēka rīcību vai uzvedību (9-133). Īsteni ticīgam musulmanim viss, ieskaitot tiesības, izriet no Korāna (9-74).

Referāta sākumā es atrunāju, ka neiedziļināsimies kristietības principu konkretizācijā, taču, pārskatot citu lielo reliģiju būtiskās iezīmes, kāda no tām īpaši izceļas un tā saistāma ar garīgā un laicīgā vai sakrālā un sekulārā attiecībām. Austrumu civilizācijās atbilstoši to reliģiju īpatnībām laicīgais visnotaļ pakļauts garīgajam, sakrālajam, turpretim Rietumu civilizācijas garīgais kodols – kristietība būtībā pieļauj šo garīgā un laicīgā līdzāspastāvēšanu un pat autonomu attīstību. Liela daļa kulturologu un reliģijas filozofu šo parādību saista ar hellenistiskās grieķu kultūras vai prezīzāk, tās racionālistiskās filozofijas un „pirmzinātnes” iespaidu uz pašas kristietības veidošanos. Var uzskatīt, ka šī sengrieķu

doma, tās filozofija un „pirmzinātne” līdz 1.g.s. m.ē. bija jau visai augsti attīstīta. Tieši šādos apstākļos grieķu racionālistiskā doma pieņem Jēzus mācību. Šis fakts ir visai unikāls un, manuprāt, tam par maz pievērsta uzmanību. Izsmalcinātā, racionālistiskā grieķu doma savas „pietiekami vieglās un rotaļīgās” mitoloģiskās reliģijas vietā pieņem šo nopietno, sākotnēji daudz upurus prasošo kristietību. Pašā Jūdejā to nepieņem, bet grieķu kultūras pasaule pieņem! Tātad saprata tās saturu un būtību. No tā izriet, ka racionālistiskā grieķu kultūra nevis attālinājās no reliģijas, kā šoreiz, šķiet, kļūdaini uzskata F.Brodels (9-53), bet beigu beigās to patiesi iegūst.

R.Mūks sekojoši apraksta šo savā ziņā mijiedarbības procesu: kristietībai, kas sākās kā jūdu reliģija, bija lemts izlauzties no savas pirmatnējās struktūras pateicoties dialogam ar hellēnisko pasauli. Iestājās hellēniskā kristietība. Cilvēki, kas cēla Rietumu Baznīcu, kā Sv.Augustīns, Gregorijs I, Akvinas Toms u.c., bija skolojušies seno grieķu filozofijā (6-36). Savukārt Dž.Edvards Vīts konkretizē šo kristietības hellēnizēšanās procesu: „Kristietība grieķu pasaules uzskatu gan apstrīdēja, gan īstenoja. Lai gan bibliskais un klasiskais pasaules uzskats ne vienmēr saskanēja, tie arī nebija pilnīgā pretrunā. Tie bija vienisprātis, ka aiz šīs pasaules robežām ir augstāka realitāte, kas dod jēgu šai pasaulei. Tie bija arī vienisprātis, ka fiziskā pasaule ir sakārtota un līdz zināmai robežai izzināma. Tie bija vienisprātis, par patiesības objektivitāti un intelektuālām absolūtām vērtībām (8-29).

Varam jautāt, kā tālākā attīstījās šī hellēniskās domāšanas un Jēzus mācības tuvināšanās? Pēc Dž.E.Vīta uzskatiem, kaut arī grieķi pārāk daudz paļāvās uz cilvēka saprātu, tomēr tas neliedza Augustīnam iespēju atsaukties uz Platonu, lai labāk formulētu stingri kristīgu teoloģiju, bet vēlāk Akvīnas Tomam mēģināt sintezēt Bībeli un Aristoteļa uzskatus. Daļa teologu, pēc R.Mūka ieskatiem, ir pārliecināti, ka vismaz katoliskā kristietība ir absorbējusi pārāk lielu hellēniskās domāšanas devu: (proti) viss tiek ietērpts abstraktu konceptu un kategoriju apvalkā. (6-36). Tā vai citādi, bet vairāk kā 1000 gadu Rietumu civilizācijā valdīja bibliskā atklāsme, klasiskais racionālisms un pat vietējo pagānisko mitoloģiju paliekas (8-30). Taču šis laiks bija pietiekams, lai kristietība pilnībā adaptētos latīņu (t.i. Romas) pasaulei, izveidotu savu hierarhiju attiecībā uz garīgo pasauli un laicīgiem, materiāliem faktoriem (tas ir, uz to, kas pieder Cēzaram). Kristīgās pasaules apoloģēti bija noprecizējuši kristietības teoloģiskos pamatus, tās dogmatiku. Kristīgā baznīca bija ieguvusi plašu varu un nostabilizējusies kā Eiropas civilizācijas pamats. Tas gan nenozīmēja, ka kristietības iekšienē beigtu virmot laicīga un garīga rakstura pretrunas (9-329,330). Kas attiecas uz garīga rakstura problēmām, tad tās zināmā mērā realizējās ar Reformāciju un kristīgās baznīcas šķelšanos. Savukārt laicīga rakstura pretrunas, kas sakņojās

zinātnes attīstībā un, ko kristīgā baznīca savas neelastības un pārākuma apziņas dēļ pamanījās pārvērst garīgās pretrunās, gandrīz beidzās ar kristīgās baznīcas krahu. Šai sakarā Roberts Mūks uzskata, ka konfliktu starp reliģiju un zinātņi mēdz atvedināt uz Kopernika (1473-1543) un Galileja (1546-1642) teorijām par Zemes griešanos ap Sauli. Kā zināms Baznīcas šīs teorijas uzskatīja par draudu Bībeles mācībai, ka Zeme ir nekustīgs universa centrs. Pēc vēsturnieku pieņēmuma sākot no šī brīža, dabas izpēte konfliktē ar ticības imperatīviem. Beigās prāts pievārēja ticību (6-50). Nu vismaz šajā jautājumā.

Analizējot kristīgās baznīcas nostāju šo zinātnes un atklāsmes faktu konflikta izraisīšanā vairums teologu un reliģijas filozofu, kuriem pievienojas arī šī referāta autors, uzskata, ka tā ir baznīcas būtiska kļūda. Šai sakarā Pavels Gurevičs min franču teologu Ž.Flori un A.Rasolofo masoandro darba „Evolucija vai radīšana” svarīgu tēzi, ka vēsturiskā gaitā baznīca attiecībā pret zinātņi ir izdarījusi daudz kļūdu. To starpā baznīca centās pierādīt, it kā zinātniskās patiesības nonāk pretrunā ar kristietības dievišķās atklāsmes patiesībām. Šī kļūda radīja traģiskas sekas. Zinātnieki, pieņemot reliģijas izaicinājumu, Dieva jēdzienu atstāja ārpus savu teoriju robežām (1-168). Minētie teologi uzskata, ka būtu rupjš vienkāršojums uzskatīt Bībeli par zinātnisku darbu un stāsts pa pasaules radīšanu Pirmā Mozus grāmatā nebūt nepretendē uz objektīvu radīšanas aprakstu (1-169). Vērā ņemams, šķiet, arī Haralda Biezbārža atzinums, ka: „Tiklīdz mūžīgā patiesība pārnesta laicīgās, empīriskās formās, tā vairs nav absolūta” (7-168). Savukārt Karls Barts izsakās daudz asāk: „Dogmatos runā pagātnes Baznīca...Tā definē, t.i. ierobežo dogmatos Dieva vārdu. Ar to Dieva vārds top cilvēku vārds...” (7-168).

Lai nu kā, bet ar Apgaismības laiku vērojami reliģijas atplūdi, bet zinātne pēc Dž.E.Vīta domām, attīstījās tik strauji, ka šķita –tā var izskaidrot visu. Valdīja uzskats, ka cilvēka prāta spējas, operējot ar maņu orgānu iegūtajiem datiem ir praktiski neierobežotas. Faktiski tas arī bija zinātnes uzplaukuma sākums, kas Eiropā XVIII gadsimtā vainagojās ar strauju tās realizāciju rūpnieciskajā ražošanā, ekonomikas neredzētā uzplaukumā un modernās kapitālistiskās sabiedrības iedibināšanā.

Tai pašā laikā daudzi domātāji ir pārliecināti, ka ticība un zinātne nav savstarpēji izslēdzoši veidojumi (6-67). Piemēram, amerikāņu zinātnieks Čarlzs Tauns uzskata, ka tikai nepietiekama izpratne liek mums reliģiju un zinātņi uzskatīt par diametrāli pretējām. Cēloni tam viņš saskata valodas un kvantitatīvās atšķirībās, bet ne šo sabiedrisko parādību būtībā (1-166). Krievu filozofs S.L.Franks uzskata, ka reliģija un zinātne faktiski ir divi skaidrojuma veidi vienai un tai pašai realitātei- proti, pasaules, cilvēka dzīves un paša cilvēka būtībai (2-2). Visai precīzi un godīgi reliģijas un zinātnes pretrunas izsaka Pauls Tillihs. Viņš uzskata, ka

katrai zinātniskai patiesībai ir pagaidu raksturs, un tā ir pakļauta pārmaiņām, bet šis nedrošības elements nemazina zinātnisko apgalvojumu vērtību, tas tikai neļauj zinātnei kļūt dogmatiskai. Teologi, kas mēdz pasvītrot zinātnisko atziņu pagaidu raksturu, lai nodrošinātu ticībai atkāpšanos ceļu, cieš no mazvērtības kompleksa. Un viņaprāt konflikts pastāvējis nevis starp ticību un zinātņi, bet starp tādu ticību un zinātņi, kas neapzinās savas robežas (5-83). Un tomēr, referāta autors nevar piekrist P.Tilliha uzskatam, ka ticības patiesības mēs nevaram nedz noliegt nedz apstiprināt ar jaunāko fizikas, bioloģijas vai psiholoģijas palīdzību (5-84). Tas jau ir noticis, kaut vai Kopernika un Galileja ģeocentriskās pasaules uzbūves izpratnes demontāžā. Šī demontāža pēc savas būtības ne par matu neiedragāja Svēto rakstu autoritāti, tieši otrādi, šis jaunais skatījums izgaisināja vulgāru priekšstatu par Dieva pasaules būtību, tāpat kā Teijara Dešardena priekšstats par pasaules radīšanas būtību, kas sakņojas Darvina evolūcijas teorijā. Vai ģenīnženierijas aspektā mūsu genotipa rekombinācijas iespējas nepadara saprotamākus Bībeles vēstījumus par mūsu iespējamo atdzimšanu? Šie priekšstati drīzāk mūs tuvina modernā cilvēka Dieva izpratnei, nevis atstāj mūs daudzu tūkstošus gadu atpakaļ dzīvojušu cilvēku izpratnes līmenī. Daudz kas no reliģijas un zinātnes nesaskaņām slēpjas nepietiekamā izglītībā, kurā Dievu cenšas iztēloties par burvju mākslinieku, no kura pieprasa veikt brīnumus. Tādēļ universāla un neiztrūkstoša Dieva darbošanās īpašība ir saistīta ar to, ka Dievs iedarbojas uz lietām nepārkāpjot dabiskās cēloņsakarības principu (3-186). Šis princips nebūt neizslēdz brīnumu, taču šis brīnums vienmēr būs kvalificējams kā nejaušības akts, kas nebūt nedevalvē zinātnes prestižu. Tieši šādā skatījumā parādās nepieciešamība atjaunot reliģijas un ticības vienotību, jo kā uzskata mūsu daudz citētais filozofs Roberts Mūks - zinātne bez reliģijas ir bīstama, jo tā nepieciešami saistās ar pilnīgu cilvēces mehanizāciju. Taču reliģija, kas ignorē zinātņi, ir bezspēcīga, jo aprobežojoties ar tradicionālo „ticības gabalu” rečitēšanu no kanceles un autoritatīvas morāles sludināšanu, tā nespēj apmierināt cilvēka prasību pēc visaptverošas jēgas. Varbūt pienācis laiks, kad šai globalizācijas ērā zinātņei un reliģijai jāsāk harmoniski sadarboties un sadzīvot. Šeit īsi gribu pieminēt- sadzīvot, kā tas jau noticis kristietības pirmsākumos.